

Бойка Илиева

Югозападен университет „Неофит Рилски“,
Институт за литература – Българска академия на науките
boyka.ilieva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9649-6295
Publons ID: D-1140-2014

Академичните публикации – потребност и употреба

Boyka Ilieva
South-West University Neofit Rilski,
Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

The Academic Publications – Demand and Usage

Abstract

This paper offers observations on some of the recently established practices in academic publishing in the field of humanities that directly relate to the introduction of minimum national requirements for the scholarly activity of aspirants for academic promotion. The enactment of the science metrics has mobilized the scientific community to strive for multiple academic publications and an increase in their citation rate. A troubling question as to whether the quantification of science diminishes its quality arises. On the other hand, the new requirements provoke the emergence of a number of pragmatic publishing strategies, some of which are at contradiction with academic ethics.

Keywords: academic publications, citation rates, science metrics, pragmatic strategies, academic ethics

Традиционно академичните публикации се възприемат като най-авторитетния и легитимен начин за популяризиране на научни изследвания. За авторите те са логичен завършек на научните им занимания, чиито резултати биха желали да споделят със съответната читателска аудитория. Произ-

веждането на наука е следствие от продължителна професионална работа, плод на вдъхновение, реализация на идеи. Изборът на издание, в което да се публикува, най-често е съобразен с неговия научен престиж, доказал се през годините, който предполага достатъчно широка и качествена читателска публика. В този случай академичното писане е повод за академична публикация.

През последните години, с въвеждането на наукометричните показатели, научните публикации се превърнаха в своеобразна академична валута. Настъпи пълен обрат в критериите за престиж. Вече стана по-важно не какво, а къде и колко се публикува. Качеството като че ли отстъпи място на количеството. Въведените минимални национални изисквания за натрупване на определени точки при желание за академично израстване смениха фокуса на изследователските усилия – реализирането на необходимия брой академични публикации стана повод за академично писане.¹ Наложиха се прагматизъм на публикуването не подмина и хуманитаристиката, като породиха редица проблематични практики, наблюденията си върху които ще се опитам да изложа от няколко гледни точки – на автор, редактор, рецензент и читател.

Колкото повече, толкова повече. Количественото измерване на научната продукция породиха някои парадокси. Например следният – статия от 5–6 страници носи също толкова точки, колкото и три пъти по-обемната, публикувана в идентично по ранг издание. Усилието за акумулиране на повече точки доведе до практиката да се публикуват по-кратки текстове, за да се реализира по-голям брой публикации. В научната общност се заговори за някои недобросъвестни походи, напр. целенасочено раздробяване на части на по-обемни, завършени и цялостни текстове или т. нар. *salami slicing* (Крейчова 2022: 439).

Друга възприета стратегия е многократното възпроизвеждане на една авторова идея в различни вариации и в редица себеподобни текстове. С цел да се възпре мултиплицирането на идентични текстове само с леки козметични промени (някои само в озаглавяването), все по-често от авторите се изисква да попълнят декларация за авторство, удостоверяваща също, че изпратената статия не е публикувана другаде. Работа на рецензентите и на редакционния екип е да направят проверка за наличие на плагиатство или автоплагиатство. За целта се прибегва до помощта на различни антиплагиатски софтуерни продукти (iThenticate, Turnitin, PlagScan и др.), които извършват анализ на автентичността на текста чрез търсене на съвпадения на ниво фраза и изречение сред статии и уебстраници в огромна база данни. Програмата генерира доклад, в който е изчислен процентът на сходство, като се посочват и източниците, с които е установено такова. И все пак инструментите за

¹ Повече за новите стандарти при хуманитарните списания виж Костова-Панайотова 2022.

антиплагиатска проверка съвсем не са съвършени – не само защото тяхното търсене е ограничено в електронна среда и извън обсега му остават всички издания на хартия, които не са качени в интернет. Неуловими за тях остават и перифразирани текстове, при които същата информация се предава с други думи и изрази, като се запазват смисълът и идеите на изходния текст. През последните няколко години в мрежата се появиха и инструменти, предлагащи пренаписване на текст с помощта на изкуствен интелект. Те предлагат различно ниво на перифразиране – *light*, *medium* и *hard* – съответно с различен процент на автентичност спрямо изходния текст.

Съществен проблем с антиплагиатската проверка е засичането на цитати от художествени произведения или от библиографски източници, употребени в други текстове (понякога и от същия автор), които програмата неправомерно отчита като (авто)плагиатство. В интерес на научната коректност би било изключването на цитатите и библиографията от проверявания текст.

Издания и платена наука. Напоследък като престижни започнаха да се припознават индексирани в световните бази данни издания, голяма част от които доскоро не се радваха на особен интерес от страна на авторите. Тук е мястото да обърна внимание, че често не се прави разлика между реферирано (рецензирано) и индексирано издание. Реферирано е издание, въведено практика за рецензиране, т.е. оценяване на годността за публикуване на всеки постъпил текст от един или няколко, най-често външни, експерти в съответната научна специалност (рецензенти). В този смисъл почти всички съвременни научни издания са рецензирани. Най-честата практика е т.нар. двойно сляпо рецензиране (*double blind peer review*). Тук трябва да отбележа, че в нашата научна действителност изискването за анонимност при рецензирането може по-успешно да се съблюдава по отношение на рецензентите, отколкото при авторите, което поставя двете страни в неравностойна ситуация. Така например учените от по-тясно специфичните научни полета се броят на пръсти и взаимно се познават. Друг случай е рецензирането на текст, представян на конференция. Тъй като програмите на научните форуми се разпространяват в интернет, лесно може да се открие кой стои зад даден текст. В някои случаи текстът сам „издава“ автора си – чрез авторски уточнения в скоби с инициалите на автора от типа „бел. моя, ХХ“ или „курсив мой, УУ“, чрез автоцитирания, автобиографични податки и др.² Индексирано е издание, включено в определени бази данни, след като е покрило изискваните критерии за качество.

Редица утвърдени научни издания с дълга и престижна биография бяха поставени пред дилемата дали да се пригодят към новите ценности, за да запазят популярността си, или да останат верни на досегашните си принципи с риск да се маргинализират. Въпреки първоначалната съпротива срещу

² За предимствата и недостатъците на научното рецензиране виж Тодорова 2023: 187–188.

форматирането на науката повечето от тях започнаха да търсят наднационална разпознаваемост чрез индексирание в европейски и световни вторични литературни източници.

Междувременно многократно се увеличи натискът върху индексиранията в Web of Science и SCOPUS издания. Някои издатели в САЩ съумяват доста успешно да се възползват от огромната власт, която им дават зависимостта на учените от тях и голямото постъпление на текстове, като превръщат академичното публикуване в мощна и печеливша индустрия (Galitski 2023). Става дума за практиката авторите да заплащат такса, за да публикуват изследванията си, а читателите да ги четат чрез т.нар. платен достъп. Платената наука в много случаи се оказва и по-рейтингова, висока и престижна по отношение на наукометричните изисквания. Тук колегите, занимаващи се с изследване на българистична проблематика, попадат в нов парадокс. Техните читатели, които са ограничен кръг и предимно българи, трябва да заплатят една унифицирана такса за достъп, която, предвид разликите във финансовите възможности, за тях е разход, докато за чуждестранните потребители, които не се интересуват особено от тази тематика, е незабележима. Получава се така, че професионално заинтересованите читатели не могат да си позволят да плащат за достъп, докато тези, за които таксата не е пречка, не биха чели подобни изследвания.

Стратегии при цитирането. Подборът на използваната и цитирана библиография напоследък все повече придобива стратегически характер. Авторите, в стремежа си да придадат по-висок научен престиж на публикациите си, често прибегват до, да го наречем, декоративно цитиране. Става въпрос за съвсем преднамерено „нагаждане“ на актуални и добили международен научен авторитет съвременни изследвания към проблематиката на предлагания за публикуване текст. В тези случаи връзката между библиографския източник и цитиращия текст е почти незабележима, но настоятелно въобразявана от автора. Друг наблюдаван случай е свръхцитирането, което може да бъде провокирано от различни съображения – демонстриране на начетеност, хиперкоректност към предшестващите изследвания по проблема, желание за всеобхватност и изчерпателност или несигурност в подбора на подходящи стойностни източници. Не много чест, но все пак срещан случай е липсващото или минимално, свеждащо се до 2–3 библиографски единици, цитиране. Едно от възможните основания на автора вероятно е несъгласие със съществуващото научно знание по изследваната тема. Може да се мисли и за прекомерно висока самооценка, свръхкритичност и(ли) пренебрежително отношение към предходните изследователски усилия. Не е изолирано явление и преднамереното цитиране, което цели някакви ползи – предимство при конкурс, публикуване и др. Тук се причисляват цитати от научни ръководители, потенциални журита, колеги, рецензенти, редактори. Очакваната полза е цитираният да се почувства ценен и поласкан, в резултат на

което цитиращият да бъде припознат като свой, да придобие по-надежден и привлекателен научен имидж.

Във връзка с подбора на престижни според новите критерии издания авторите като че ли започнаха все по-слабо да се интересуват от своите читатели. При съществуващите наукометрични изисквания към научната продукция целта на академичните публикации вече не е толкова да достигнат до определен кръг читатели, а да реализират по-голям брой точки.

Практики за повишаване на цитируемостта. Според минималните национални изисквания цитируемостта е другият фундаментален източник на академичен капитал. Тук отново българската хуманитаристика е поставена в неравностойно положение, тъй като потенциалните ѝ читатели и цитиращи в световен мащаб са многократно по-малко от тези в сферата на природните науки например. Но пък критериите за оценяване на научната продукция са еднакви, без оглед на посочената ситуация.

За да получат по-голяма цитируемост, авторите често прибегват до т.нар. услужливо или реципрочно (взаимно) цитиране – позовават се на изследвания на колеги, които в обозримо време им „връщат жеста“. Подобна стратегия се наблюдава и при писането на рецензии, но това е отделна тема. Друг подход за набавяне на цитирания е вписването на повече съавтори към текста, като често приносът на някои от тях е почти нулев, а присъствието им е декоративно и цели вдигане на рейтинга (особено когато става дума за изявени учени). В подобна позиция често се оказват научни ръководители, консултанти, преводачи с академичен статус. Получава се интересно взаимноизгодно сътрудничество. В някои случаи авторът фантом служи с името си като референт за престижа на текста, а в замяна на това добавя без усилие още една публикация към академичния си актив, респективно и съответен брой точки. Има и екзотични ситуации, при които преводачът в знак на отплата се оказва съавтор в изследване от съвсем различно от неговото научно направление. В Кодекса на Комитета за публикационна етика подобни автори са обозначени като „призрачни и гостуващи“ (*ghost and guest authors*), а присъствието им в изследването е квалифицирано като проява на неправомерно поведение (Code 2011). Трети начин за добиване на цитати е обилното автоцитиране, което повечето сериозни издания целенасочено ограничават.

Изкушавам се да обобщя някои забелязани през последните години прагматични стратегии за получаване на предимство при публикуването, част от които бяха вече загатнати. От особена важност е актуалността на проблематиката на предлагания текст – придържане към темите и идеологическите доминанти на деня (глобализъм, COVID-19, руско-украински конфликт, бежански вълни, малцинствени проблеми, маргинални групи, толерантност, изкуствен интелект). Демонстрирането на научен престиж е друг важен коз – цитиране на нашумели изследвания с широк отзвук в международната научна общност; цитиране на изявени български учени в съответното направ-

ление и потенциални рецензенти на текста. Не без значение е и жестът на реверанс към изданието, за което кандидатства текстът – цитиране на статия от него (с оглед на факта, че рейтингът на едно издание се измерва с неговата цитируемост), цитиране на член на редакционния екип.

За техническите параметри на академичните публикации. Редактирането на текста е последната стъпка преди реализирането на научната публикация. След като авторът вече е успял да си извоюва място в изданието, топката е в ръцете на редактора. Ще се опитам да систематизирам най-честите проблеми при редактирането на научните статии. Колегите вероятно ще се съгласят с мен, че най-дразнецко и очебийно е пренебрежението към техническите изисквания за публикуване. Все още има автори, които смятат, че те са предназначени за редакторите, а не за тях самите. Налагало ми се е да редактирам немалко текстове, които пренебрегват указанията и постъпват без никакво форматиране, почти във вид на чернова. Усещането е леко обидно, а редакторът се чувства като чирак, чиито време и усилия никой не цени. Друг, нерядко срещан случай, е получаването на текст, оформен по различен образец. Твърде вероятно е той първоначално да е бил предназначен за друго издание, съответно с различни технически изисквания, но авторът да се е отказал да го преформатира.

Една от най-неприятните ситуации, в които попада редакторът, е некоректното цитиране. Нерядко се срещат грешки в данните в резултат на възпроизвеждането им по памет – заглавия, години, броеве, за страници да не говорим. При цитирането на източниците вътре в текста има практика името на автора да се изписва в оригинал, въпреки че е използван българският превод на изследването. Допълнителна дезинформация се получава, когато в скобите е посочена годината на преводното издание, а тя рядко съвпада с тази на оригинала. Разногласието при оформлението на цитатите (в курсив или с кавички) е една от по-дребните несгоди за редактора.

При оформлението на библиографията често прави впечатление присъствието на заглавия, които не са използвани в текста (по-рядко обратното). Често тя не е съставена според изискванията, като дори не е спасена азбучната подредба по фамилията на автора. Пропускането на някои от атрибутите на библиографската единица (най-често издателство и страници) създава допълнителна, и то времеемка, работа на редактора. Случва се да постъпи текст, предназначен за отдавна планирано, но нереализирано издание от конференция, в който веднага се набива на очи неактуализираната използвана литература. Плод на недобросъвестна практика е вторичното присвояване на чужда библиография, при което се забелязват подозрително много съвпадения на заглавия и цитати. По отношение на подобно поведение международните стандарти за авторите предупреждават, че „не трябва да копират препратки от други публикации, ако не са прочели цитираното произведение“ (Wager, Kleinert 2010: 3).

Други по-дребни, но дразнещи и често срещани грешки са изписването на **й** вместо **ї**, употребата на двойни или тройни интервали, табулиране, вариативност на кавичките, отворени, но незатворени кавички, поставяне на интервал пред пунктуационен знак, взаимната замяна на буквата **о** и цифрата **0** и т.н.

В последните години научните публикации попаднаха под санкцията на нормативно установените наукометрични показатели. Това неизменно измести целевия фокус на публикуваните изследвания. Защо пише авторът? За кого? Писането за собствено удовлетворение като че ли все повече се превръща в лукс, особено за по-младите учени, на които им предстои академично израстване. Авторът е изправен пред труден избор – по-специализирана читателска аудитория или повече точки? Качество или количество?

Доколко основателно приоритизирането на количествените параметри на научната продукция извиква тревога за нейното качество, предстои да разберем.

Библиография

- Костова-Панайотова 2022: Костова-Панайотова, Магдалена. Publish but don't Perish. Научните стандарти в списанията за хуманитарни и социални науки. – *Психологическа мисъл*, XV, кн. 2, с. 233–242. [Kostova-Panayotova 2022: Kostova-Panayotova, Magdalena. Publish but don't Perish. Nauchnite standarti v spisaniyata za humanitarni i sotsialni nauki. – *Psihologicheska misal*, XV, kn. 2, s. 233–242.]
- Крейчова 2022: Крейчова, Елена. Добри практики при научните публикации. – *Езиков свят*, XX, кн. 3, с. 437–440. [Kreychova 2022: Kreychova, Elena. Dobri praktiki pri nauchnite publikatsii. – *Ezikov svyat*, XX, kn. 3, s. 437–440.]
- Тодорова 2023: Тодорова, Биляна. Някои наблюдения върху публикационния процес в хуманитарните реферирани издания от Източна Европа. – *Езиков свят*, XXI, кн. 1, с. 185–189. [Todorova 2023: Todorova, Bilyana. Nyakoi nablyudeniya varhu publikatsionniya protses v humanitarnite referirani izdaniya ot Iztochna Evropa. – *Ezikov svyat*, XXI, kn. 1, s. 185–189.]
- Code 2011: Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors. – *Committee on Publication Ethics*. [online] https://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf [seen 23.09.2024].
- Galitski 2023: Galitski, Victor. Dystopia of Academic Publishing. – *ScienceCast*, 18.01.2023. [online] <https://sciencecast.org/blog/articles/dystopia-of-academic-publishing> [seen 18.09.2024].
- Wager, Kleinert 2010: Wager, Elizabeth, Sabine Kleinert Responsible research publication: international standards for authors. – *Committee on Publication Ethics*. [online] https://publicationethics.org/files/International%20standards_authors_for%20website_11_Nov_2011.pdf [seen 23.09.2024].